

A N M E L D E L S E R

Justine Grønbæk Pors: Evaluering indefra. Politisk ledelse af folkeskolens evalueringskultur.

Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne 2009 (120 sider)

Evalueringsbølgen er over os, og folkeskolen bliver underkastet kontrol og detailstyring. Den tvinges til at bruge lang tid på at dokumentere, hvad den gør, og forbedre, hvad den kan. I kølvandet på PISA-undersøgelserne skal der bl.a. gennemføres nationale test, og der skal udfærdiges individuelle elevplaner. Men der er meget mere på spil end kontrol og politisk topstyring, for det særlige ved Undervisningsministeriets strategier for at styre folkeskolen er, at de rettet mod folkeskolelærernes kultur og identitet. Fra ministeriet og via den lokale skoleledelse strømmer der en "diffusion af værdier og ideer", der "søger at påvirke lærerens selvopfattelse og identitet". Således kommer den beredvilligt medspillende og evigt evaluerende lærer til at lære at lede sig selv på en ny måde, hvorved evalueringen kommer til at foregå indefra via viljesbårne lærersubjekter. Evalueringskulturen bliver refleksiv, og lærerne får en frihed til at synliggøre og præge de pædagogiske løsninger, der må kreeres, når skolen skal gentænke sig selv. Når kontrollen på denne vis ikke blot kommer udefra, men i stigende omfang udøves indefra, bliver det vanskeligt at sige nej til at spille med og stadigt vanskeligere for eksempelvis Danmarks Lærereforening at fastholde, at "fjenden" er den skoleeksterne kontrol med og de politisk

inducerede overgreb på skolens truede autonomi. Resultatet bliver, at ministeriets selvstyringsstrategi gør det politiske og forvaltningsmæssige niveau immune for kritik, samtidig med at kritikerne fanges på det forkerte ben; eller rettere: at de ikke tænkningsmæssigt er på niveau med det, der sker. De forstår faktisk ikke en lyd af den nye verdens subtile magtudøvelsesformer, der udspilles på en scene, hvor decentrale selvstyrende aktører udvikler deres evne til at lede og udvikle sig selv.

Således skriver Justine Grønbæk Pors (JGP), der er ph.d.-stipendiat ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi ved Handelshøjskolen i Kbh. (CBS), i en lille bog; en omarbejdet version af et CBS-speciale, som hun skrev med Niels Åkerstrøm Andersen som vejleder.

Bogen er velskrevet og klar i både mælet og i sin opbygning. Den bygger på en luhmannsk inspireret konstruktivistisk tydning af Undervisningsministeriets evalueringskampagne, og iagttager, hvordan skolen iagttages af ministeriet, og hvordan skoleledere og lærere lærer at iagttage hinanden og sig selv. JGP er interesseret i at vise, hvordan læreridentiteten præges, og hvordan der skabes mening inden for professionsudøvelsen. Der er tale om en abstrakt og en på sin vis idealtypisk samtidsanalytik, der ikke forfølger, hvorledes den konkrete implementering af evalueringsinitiativerne er foregået, eller hvordan lærerne har ageret inden for og/eller oplevet disse processer. Der er heller ikke tale om en fagspecifik analyse af, hvilke konsekvenser evalueringsstiltagene får for de forskellige skolefag eller om en analyse af konkrete eva-

lueringsværktøjer, såsom elevplaner og nationale test.

Undervejs bliver de delikate og modsætningsrige arenaer for lærernes ageren beskrevet med ord som "frihed til at blotlægge sig selv for supervision" og "frihed til selv at binde sig på samfundsmæssige målsætninger...".

JGP ønsker – ganske kongenialt med systemteoriens vanlige undvigelsesmanøvrer – ikke at komme med "normative argumenter for, hvad en evalueringsskulptur burde være" endsige at argumentere for, hvordan den politiske og forvaltningsmæssige styring kan eller må kritiseres. Hun ønsker kort sagt ikke at begrunde et kritisk ståsted for sin analyse. Hvad der interesserer hende er – på en relativ overskriftsagtige og generel facon – at skitsere, hvorledes lærerens vilje og evne til at blive mål- og selvstyrende må tænkes at foregå inden for tidens anmasende evalueringsskulptur.

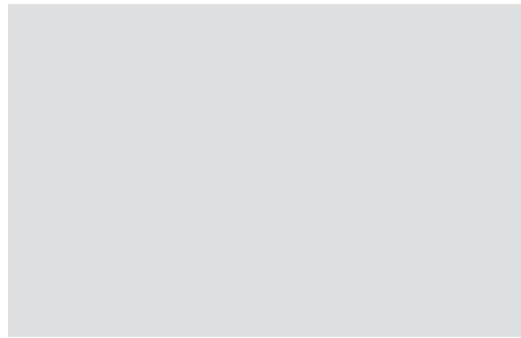
Det er en god og slidstærk pointe at vise, at evalueringer også foregår indefra, og at løbende selvevalueringer er ved at blive et "naturaliseret" fænomen, ikke blot i folkeskolen, men nærmest overalt i samfundet. Vellykket er også blotlæggelsen af samtidens modsætningsrige subtile magt- og selvledelsesspil. Men jeg savner en nærmere redegørelse for, hvorledes tvangen, hangen og trangen til at deltage i evalueringsskulpturen skulle hænge sammen med "viljen" til at gøre det. Hvad er det mon for et viljesbegreb, der tages for givet og tænkes med? Viljesbegrebet har en lang historie – filosofisk og idéhistorisk – men hvordan er det nu lige, at samtidens sociologer og politologer – herunder denne bogs forfatter – med fordel kan anvende dette langt fra éntydige begreb? Det kunne måske være et spørgsmål for en ph.d.-afhandling. Noget helt andet er, om fravælgelsen af store mængder af empirisk og fænomenologisk stof (fra de konkrete tiltag og praksisformer til oplevelsese- og erfaringsformerne inden for felten), som JGP udtrykkeligt skriver, hun ikke vil beskæftige sig med, ikke risikerer at gøre bogen lidt for blodløs, formel og sine steder tendentielt postulerende.

Side op og side ned læser man om lærerens selvkontrol, selvstyring og selvevalueringstiltag – uden at komme ret meget nærmere på skolehverdagens dramatik.

Steen Nepper Larsen

GNOSIS

Aarhus Universitets forskningsenhed til studiet af sind og tænkning

Anders Blok og Torben Elgaard Jensen: Bruno Latour – Hybride tanker i en hybrid verden.

København: Hans Reitzels Forlag 2009 (278 sider)

Bruno Latour – Hybride tanker i en hybrid verden føjer sig til en række af bogudgivelser, der i de senere år har præsenteret den franske sociolog, antropolog og "thinker-at-large" for et dansk publikum. Disse inkluderer kærligkomne, om end mere eller mindre forsinkede, oversættelser af værker som *Vi har aldrig været moderne* (2006) og *En ny sociologi for et nyt samfund* (2008), såvel som den bredere introduktion til science and technology studies (STS) feltet, *Introduktion til STS* (Jensen et al. 2007). Bogen adskiller sig imidlertid fra disse udgivelser ved at have en grundig indføring i Bruno Latours tankeunivers som sit specifikke ærinde. Den excellerer ved at foretage denne indføring på en måde, der er velskrevet uden at være forsimplende og pædagogisk uden at give afkald på nuance.

Det er ikke nogen let opgave at karakterisere Latours tænkning – både fordi den er kompleks og overskrider gængse

disciplinære skel inden for hvert enkelt værk – og fordi den løbende har været under forandring fra *Laboratory Life* (med Steve Woolgar) (1979) til *Science in Action* (1987), *We Have Never Been Modern* (1993), *Politics of Nature* (2004) og videre til *Reassembling the Social* (2005) og projekter som udstillingskataloget *Making Things Public* (2005) og nyere bøger om religion og lov, der indtil videre ikke forefindes på engelsk. Når det lykkes så elegant som i tilfældet *Hybride tanker i en hybrid verden*, må det tilskrives videnskabssociolog Anders Blok og STS-forsker og organisationsteoretiker Torben Elgaard Jensens dybe kendskab til det samlede forfatterskab (i modsætning til den mere begrænsede indsigt, der typisk udvises, når forskere med en mere snæver faginteresse for eksempel sociologisk teori eller videnskabsfilosofi udlægger Latour). Et kvalificeret gæt kunne også lyde på, at samarbejdet mellem Blok og Jensen har fået så effektivt et resultat, fordi deres viden om de fagtraditioner og debatter, som Latour forholder sig til, ikke er overlappende, men gensidigt komplementerende. På trods af forfatterens forskelligheder er bogen imidlertid gennemskrevet, så der ikke forekommer markante væsentlige stilistiske skift mellem afsnit og kapitler.

Bogen er simpel i struktur. Efter et kort forord følger en længere introduktion med titlen "På sporet af Bruno Latours hybride verden", fire tematiske kapitler der omhandler "Videnskabsantropologi", "Modernitetsfilosofi", "Politisk økologi", og "Associations-sociologi". En afsluttende opsummering og diskussion efterfølges af et klagende interview mellem forfatterne og Bruno Latour.

"På sporet af Bruno Latours hybride verden" tager udgangspunkt i en berømt eller berygtet scene, der udspillede sig i Teresopolis i Brasilien, hvor Latour blev udspurgt af en bekymret forsker: "Tror du på virkeligheden?" Scenen refereres i *Pandora's Hope*, der udkom da de såkaldte *science wars* florerede, og blev af Latour brugt til at positionere sit arbejde på en måde, der hverken var positivistisk, rationalistisk eller social konstruktivistisk,

men derimod "generelt" konstruktivistisk. For Latour betød dette, at konstruktivisme er *lig med* realisme – for så vidt som begge disse begreber omdefineres grundlæggende. Som forfatterne påpeger er en sådan omdefinering central for Latours samlede intellektuelle projekt. De fire tematiske kapitler omhandler da forskellige aspekter af en alternativ begrebsliggørelse af konstruktivisme.

"På sporet af Bruno Latours hybride verden" giver dog først en orientering om "aktørnetværket Bruno Latour", der, som titlen indikerer, er delvist biografisk, men med særligt fokus på de ekstra-subjektive forhold – inklusiv institutionel baggrund, konceptuelle ressourcer og andre centrale forbindelser, der tilsammen har formet den aktør, der (i disse tider, hvor "forfatteren", stadig ikke er ganske død), kendes som Bruno Latour. Dette er en historie, der bevæger sig over franske vinslotte til religionsstudier i periferien af fransk akademi, til militærtjeneste i Vestafrika, Californiske laboratorier, og videre ind i det, der nu, ikke mindst takket være Latour, kendes som STS. Og det er en historie om den snørklede vej videre, fra videnskab til religion, kunst og lov. Ikke noget under at Latour er svær at indfange.

Forfatterne definerer Latours forfatterskab ud fra to "akser", en tematisk og en ontologisk. Den tematiske akse relaterer til Latours vedholdende fokus på at forstå den empiriske verdens mangfoldighed, ikke mindst videnskaberne og teknologierne. Den ontologiske akse vedrører spørgsmålet om hvori verdens mangfoldighed består, et spørgsmål som forfatterne argumenterer kan ses i lyset af tre begreber om proces, immanens og mediering. Det er i samspillet mellem disse akser, at Latours intellektuelle projekt får sin egenart, og det giver derfor god mening, når Latour følger sin kollega Annemarie Mol og bruger betegnelsen "empirisk filosof" eller "eksperimentel metafysiker" om sig selv.

Som nævnt fordrer en gennemgang af Latours arbejde analytiske valg. Et af de indledende valg forfatterne har truffet viser sig i deres gennemgang af Latours

inspirationskilder. Ligesom i redaktørernes forord til *En ny sociologi for et ny samfund* fremhæves Latours interesse for den "tabte" sociolog Gabriel Tarde som central. Rehabiliteringen af Tarde tillader Latour at spille på ideen om at sociologiens historie kunne have taget en anden drejning, hvis ikke den var gået Durkheims vej, men Tardes. Dette er fint så langt det rækker. Ikke desto mindre forekommer Latours Tarde inspirationen mig at være relativt overfladisk, forstået på den måde at dens funktion snarere er at tillade Latour (og hans sociologiske interesser) at præsentere aktør-netværksteori som en legitim diskussionspartner, end at den udspiller sig som en "medie-ring", der har fordret at Latour foretog specifikke genfortolkninger af substantielle problemstillinger.

Det andet sæt af primære inspirationskilder, der nævnes i bogen, er alle filosoffer (på den "ontologiske akse"). Her fremhæves den poststrukturalistiske trio A. N. Whitehead, Gilles Deleuze og Michel Serres og jeg vil mene inspirationen her, ikke mindst i forhold til Deleuze og Serres, har været reel og vedvarende.

Hvis jeg må tage den frihed at forestille mig endnu en akse, som kunne kaldes teoretisk-empirisk, kan jeg samtidig ikke lade være med at hæfte mig ved, at forfatterne, ved at fremhæve netop disse inspirationskilder, indskriver Latour på den højteoretiske side. Man får derfor lyst til at spørge: hvad nu hvis ikke Tarde havde været fremhævet, men Harold Garfinkel? Ikke A. N. Whitehead men A. J. Greimas? Kom de førstnævnte ikke sidst? Har de alligevel haft større betydning, end de der kom først? Man kan rimeligvis spørge til hvilke overvejelser, der ligger bag fremhævelsen af netop disse figurer.

I forlængelse heraf undrer det mig også, at STS-diskussioner ikke er på banen i højere grad. Jeg vil mene, at Latours diskussioner med videnskabssociologer som Harry Collins, David Bloor og Steve Woolgar har været langt vigtigere for udviklingen af hans eget arbejde (og for konstitutionen og udviklingen af STS som felt) end de senere års geniscenesæt-

telser af debatten mellem Tarde og Durkheim.

Med dette *in mente* er jeg glad for at kunne rapportere, at STS fremstår centralt i kapitlet om videnskabsantropologi. Her er meget klare og givende udlægninger af Latours tidligere analyser af "laboratoriet som en fakta-producerende fabrik", teknologier og inskriptionsanordningers uvurderlige rolle som "allierede" for videnskabsmanden, og det komplicerede liv, maskiner og fakta lever, når de rejser uden for laboratoriets mure; et liv der på nuværende tidspunkt er dokumenteret i sin enorme alsidighed af STS feltet mere generelt. Den helt centrale ide om tings uafvendelige "oversættelse" (translation), når de bevæger sig fra en del af et netværk til en anden, forklares glimrende via en kontrast med den klassiske figur om "diffusion" af teknologier og innovationer og bruges også til at tydeliggøre, hvorfor rent socialkonstruktivistiske analyser, beroende på interesser, normer, symboler eller narrativer, ikke kan forklare teknovidenskabernes enorme succes.

Kapitlet "modernitetsfilosofi" følger efter og består primært i en udlægning af *Vi har aldrig været moderne*. Her udfoldes den vigtige ide om hybrider. Latour viser, at modernitet beror på en basal begrebslig adskillelse af natur og kultur, kombineret med en lige så basal praktisk sammenfiltrering af ting, der siges at høre til enten natur eller kultur. I Latours genlæsning af Steve Shapin og Simon Schaffers *Leviathan and the Airpump* var det centrale ved debatten mellem filosofen Thomas Hobbes og eksperimentlisten Robert Boyle netop, at resultatet af deres kontrovers over eksistensen af vacuum blev en adskillelse af det politiske (Hobbes område) og det videnskabelige (Boyles).

Denne adskillelse, kalder Latour "den moderne forfatning". Imidlertid har vi aldrig været moderne, ifølge Latour. For mens den moderne forfatning medførte en eksplosion af purificerede diskurser om det "rent" sociale, biologiske, politiske, etc., fortsatte videnskabsfolk og andet godtfolk med at sammenblende – hybridisere – som aldrig før. Grundet

den moderne forfatning var der blot ikke længere noget sprog ved hjælp af hvilket, hybridiseringens konsekvenser kunne tematiseres og diskuteres og derfor ikke længere nogen bremses på, hvad der kunne skabes. Latours ide om "tingenes parlament" som overordnet introduceres i *Vi har aldrig været moderne* og som udfoldes i *Politics of Nature* er netop et forsøg på at decelerere moderniteten ved at tillade den at italesætte og håndtere den vilde produktion af hybrider. Dette er tema for det tredje kapitel om "Politisk økologi".

Kapitlet om politisk økologi tager udgangspunkt i Latours formulering i starten fra *Politics of Nature*: "Hvad skal der gøres med politisk økologi? Ingenting. Hvad skal der gøres? Politisk økologi!". Den politiske økologi, der 'ingenting' skal gøres med, er en størrelse, der ser det politiske og det økologiske som to på forhånd afgrænsede domæner, der i bedste fald kan *interagere*. Grunden til at "intet" skal gøres med denne størrelse er, ifølge Latour, at den er en artefakt af den kunstige adskillelse mellem det naturlige og det kulturelle, som effektueres igennem Hobbes og Boyles kontrovers, og som er konstitutiv for moderne tænkning. Politisk økologi har intet med naturen at gøre, siger Latour, og ej heller med politikken, fordi disse kategorier er moderne abstraktioner, der skjuler de hybride blandingsformer, der skaber netværk eller kollektiver, og som vi kun *efterfølgende* betegner som politiske og økologiske. Som erstatning for ambitionen om at finde "rene" politiske, økonomiske eller videnskabelige facts, argumenterer Latour for at politisk økologi handler om, at viden og handlemåder gradvist skabes (komponeres eller konstrueres) via cirkulation, der går på tværs af moderne vidensdomæner. Ting – som databaser, pipetter eller mikrober – spiller en højst aktiv rolle i denne skabelse. De repræsenteres ikke af videnskaben – og derefter i politikken – de omformer videnskaben og dermed også politikken.

Tingenes parlament er Latours betegnelse for ambitionen om at transportere ting af enhver slags ind i politikkens

centrum og skabe et tings-orienteret demokrati. Et sådant demokrati, foreslår Latour, vil ikke have som ambition at modernisere, men at økologisere. Men økologi fremstår ikke længere som en afgrænset sektor inden for den politiske verden. Derimod er der tale om:

en omfordeling af agens, roller og styrkeforhold, som i praksis nedbryder grænserne mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige, samfundet og naturen (137).

En sådan politisk økologisering ser Latour som en mulighedsbetingelse for en generel politisk ambition, der betegnes som kompositionen af den gode fællesverden. Latour går så vidt – tongue in cheek, må man antage – som til at specificere organiseringen af tingenes parlament i en todelt struktur, der kan demokratisere videnskaberne og økologisere politikken.

I bogens sidste tematiske kapitel rejser forfatterne spørgsmålet om Latours relation til sociologien, som de med rette siger er problematisk og ambivalent. Det er der mange grunde til, og nogle af dem relaterer tydeligt til sociologiens indplacering i den moderne forfatning, som Latour har som hovedambition at gøre op med. Hans "associations-sociologi" har ikke samfundet som overordnet ramme, for ideen om samfundet beror på en adskillelse mellem natur og kultur, som han fornægter. Samfundet forklarer ingenting, siger Latour; i stedet må det forklares. Og det må forklares ud fra den præmis, at det vi kalder samfund udgøres af heterogene konstellationer af mennesker og ting. Latour taler derfor om netværk og, i stigende grad, kollektiver. Det er just på grund af tingenes centrale rolle i at skabe hybride kollektiver, at Latours foretrukne startpunkt for at analysere det sociologer kalder samfund er teknologi. Forfatterne udlægger bogen *Aramis, or, the Love of Technology*, som omhandler et fransk forsøg på at udvikle et fuldt automatiseret togsystem, netop i den ånd. La-

tour karakteriseres som en "teknologidetektiv", hvis detalje-orienterede interesse for de præcise måder, hvorpå tekniske detaljer og organisatoriske beslutninger brydes og gensidigt ændrer hinanden. Hvad der er tog og hvad der er organisation er ikke det samme fra start til slut. Netop af denne grund er ordet teknologidetektiv heller ikke helt præcis. For så vidt som tog skaber mennesker og mennesker tog, er Latour ikke teknologi-detektiv af præcis samme grund, som han ikke er samfundsdetektiv: teknologien er hverken mere eller mindre hybrid end samfundet. I samme åndedrag må det dog indrømmes, at principielt set mere præcise betegnelser for Latours virke, som eksempelvis kollektiv-detektiv, ikke vinder i elegance.

Tog skaber mennesker i samme proces, som mennesker skaber tog. Denne pointe indkapsler centrale dimensioner i Latours tænkning. Den tydeliggør også hvad der er på spil, når Latour argumenterer for, at hverken mikrosociologiske eller makrosociologiske tilgange er adækvate i forhold til at forstå kollektivets liv. Når broer, tog eller genetiske databaser skabes, forskyder de altid balancer i personers, organisationers og (andre) teknologiers liv. Nogle af disse bliver større og stærkere, andre svagere og mindre. Kollektiver opstår og forsvinder i sådanne processer. Selve de skalaer, som "det sociales sociologi" tager for givet, er til forhandling igennem dem. Latours hybride optrævlinger er således en vejviser til at forstå, hvordan niveau og magtforskellige praktisk skabes på langt mere forskelligartede og uforudsigelige måder, end begreber fra klassisk samfundsteori tillader analytikere at øjne.

I bogens afsluttende kapitel opsummeres en række nøgleideer. Forfatterne positionerer Latour via en række kontraster: til social konstruktivism, til politisk filosofi, til kritisk oplysning og til relativisme (om end Latours position kunne ses som en ukarikeret, og derfor seriøs, form for relativisme). Forfatternes svagt sociologiske bias kommer her også på banen igen, for så vidt som den velkendte (men i mine

øjne ikke særlig interessante) kontrovers mellem Latour og Pierre Bourdieu fremhæves på de sidste sider. Således indrammes Latours projekt af debatten mellem Gabriel Tarde og Emile Durkheim, på den ene side og Bourdieus kritik af Latour selv, på den anden.

Bruno Latour – Hybride tanker i en hybrid verden er, som jeg håber at have givet et indtryk af, en meget grundig bog, der kommer vidt omkring i Latours univers, og som gelejder læseren igennem hans vidtforgreneede kollektiv med sikker hånd. Forfatterens store overblik kommer ikke mindst til udtryk igennem den måde, hvorpå de magter at forbinde de snørklede empiriske spor igennem videnskab og togkonstruktion, til filosofiske og teoretiske debatter om proces-ontologi. Som forfatterne overbevisende demonstrerer, er der hos Latour ikke tale om adskilte niveauer. I det informative og underholdende interview, der afslutter bogen, forklarer Latour sagen på følgende vis:

Det er nemt at generalisere, men det er meget svært at være unikt adækvat i forhold til det forhåndenværende spørgsmål. Det er i hvert fald min erfaring med at skrive. Normalt betyder det at være videnskabelig, at du bruger så mange generelle termer som muligt – det er som regel, hvad mine studerende mener med at "skrive videnskabeligt"...Men at skrive i konkrete termer er ekstremt svært, og det kræver mere teori. Paradokset er altid at undgå det generelle ved at være mere teoretisk...vi er aldrig teoretiske nok når vi skriver (241).

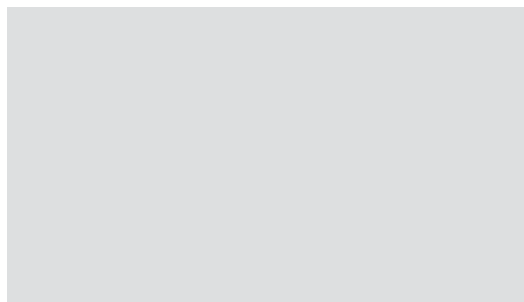
Hybride tanker i en hybrid verden må da siges at være en succes, netop fordi den formår at håndtere det empiriske og det teoretiske, ikke som adskilte domæner, der kommenterer på hinanden, men i en og samme bevægelse. Dette gør bogen til en uovertruffen introduktion til Latours arbejde, hvis lige hverken findes på dansk eller i den engelsksprogede litteratur.

Forfatterne opsummerer selv bogen med følgende betragtning:

Udfordringer er der nok af, og med Latour som rejsefører igennem et amoderne landskab er der ingen aprioriske garantier eller sikkerheder, kun et tilbud om relative visheder, der hjælper os med at belyse vor tids dybtgående forandringer i forholdet mellem natur og kultur, videnskab og politik, teknologi og samfund (222).

Hvis Bruno Latour har sendt forfatterne af sted på denne rejse, må det siges, at de selv har vist sig at være yderst kapable videreformidlere og fortolkere. Det er på alle måder en fornøjelse at opleve Latour med *Hybride tanker i en hybrid verden* som tour guide.

Casper Bruun Jensen
IT Universitet i København

Svein Olav Daatland: Aldring som provokasjon.

Bergen: Fagbokforlaget 2008 (216 sider)

Svein Olav Daatland er en norsk forsker med speciale i aldring og specielt de sociale aspekter ved aldring og socialpolitikken/ældrepolitik. Ud over sin forsker-virksomhed med mange internationale samarbejdsprojekter, artikler, bøger med videre, har han været særdeles aktiv som formidler i det norske. For lidt over et kvart århundrede siden oprettede han tidsskriftet *Aldring og Eldre* (senere *Aldring og Livsløb*) og har bidraget til det jævnligt med formidling af egen og an-

dres forskning. Bladet er et populærvidenskabeligt tidsskrift, og målgruppen er bred: Administratorer, politikere, personalet på ældreområdet og selvfølgelig forskere. Efter godt 25 år besluttede man at udgive et udvalg af de artikler han har skrevet til bladet. Man har samlet 44 af hans bidrag; de er blevet redigeret og står uden metodeafsnit eller statistik, og enkelte er blevet skrevet sammen. Nogle af dem handler om hans egen forskning, andre om andres forskningsresultater og andre om valgte problemstillinger. Bogen er delt op i seks sektioner: Aldersforagt; Den gode alderdom; Deltager eller tilskuer; Generationer imellem; Ældreomsorgens evige krise; Alderdomsforskningens komparative fortrin.

Emnerne afspejler nogle væsentlige problemstillinger inden for den sociologiske ældreforskning i dag. Det handler om, hvordan samfundet konstruerer aldring, hvorledes man forholder sig til denne livsfase som de fleste gennemgår, og om de relationer mennesker har livet igennem, både relationer inden for samme generation og mellem generationerne. Det handler desuden om samfundets politik (eller mangel på sådan) over for visse problemstillinger som specielt ældre mennesker oplever. Det spænder vidt. Artiklerne giver ikke en bred introduktion til emnerne som i en lærebog, men byder på små smagsprøver, men med mange indsigtfulde betragtninger. I forbindelse med en diskussion om "alderisme" (diskrimination på grund af alderen) bemærker Daatland for eksempel at lande som USA og England anvender begrebet borgerskab og lignende metaforer når man taler om ældre mennesker (senior citizens for eksempel). I Skandinavien veksler man imellem "ældre" og rettigheder i velfærdsstaten ("de ældre" eller pensionister). I førstnævnte lande angiver sprogbrugen at der er tale om en samfundsdeltager, mens sprogbrugen i sidstnævnte lande indikerer at der er tale om en tilskuer eller ved brugen af begrebet "de ældre" ligefrem et objekt. Man kan også sige at den første betegnelse er inkluderende, mens den anden

er segmenterende. Kan den skandinaviske betegnelse være tegn på ældreforagt når man opfatter denne store gruppe samfundsborgere som objekter og ikke som subjekter? Artiklerne redegør ikke systematisk for dette spændende emne eller for konsekvenserne af den forskellige sprogbrug. Læseren pirres dog til at overveje vores sprogbrug når vi taler om ældre mennesker i dette land.

Nogle steder bemærker Daatland, efter Dowd, at ældre mennesker er immigranter i tid og ser det reflekteret i flere samfundsudviklinger. Et er at ældre mennesker kan føle sig fremmede i forhold til den hurtige udvikling i samfundet (fx på IT området som ikke tager hensyn til at alle ældre skal kunne følge udviklingen). Noget andet er den manglende aldersintegration i samfundet. Her tager han udgangspunkt i norske forhold, men ser man på Danmark kan man se samme tendens idet Danmark f.eks. har strenge aldersopdelte institutioner der ikke medvirker til at generationer kan mødes på en mere eller mindre naturlig måde (bortset fra nærmest familie). Mens Dowd mente at der var reelle, blivende kløfter mellem generationerne som skyldes forskellige livsoplevelser, mener andre forskere i dag at dette ikke nødvendigvis er tilfældet og at der kan gøres mere for at integrere generationerne – til alles fordel, som bl.a. Hagestad & Uhlenberg argumenterer for.

I sektionen om relationer mellem generationerne gennemgår han forskellige forskningsresultater som på hver deres måde afviser at der findes kløfter mellem generationerne. Eksempelvis henviser han til forskning som viser at der er betydelige økonomiske overførsler mellem generationerne, og at pengene flytter nedad i generationerne det vil sige fra forældre til børnene. Ifølge Daatland er der tre konsekvenser af disse overførsler: de kan bidrage til at styrke ældre menneskers position i familien, de sikrer ældre menneskers ressourcer i relation til de yngre generationer og at de ældre generationer kan opdage behovene hos de yngre generationer, og hjælpe dem og derved styrke de yngre generationers vel-

færd (lån til boligkøb fx). De er kort sagt med til at knytte generationerne sammen, ikke skille dem ad og kan være udtryk for solidaritet mellem generationerne og ikke det modsatte.

I en anden artikel, baseret på eget materiale, analyserer Daatland tre teoretiske perspektiver på forholdet mellem generationerne: social udviklingsteorien (social exchange), som bygger på gensidighed, familiesolidaritetsmodellen, som antager at familiens forpligtelser strækker sig udover kernefamilien til andre generationer, og indsatshypotesen (intergenerational stake) som påstår at forældre har investeret mere i relationen til børnene og derfor har en stærkere prioritering af børn end omvendt. Ved en gennemgang af to norske undersøgelser kan man, ifølge ham, vise en betinget støtte for familiesolidaritetsmodellen. Flertallet af norske ældre var tilbøjelig til at "af-forpligte" deres børn; i Spanien, hvor en lignende undersøgelse fandt sted, forventede flertallet af ældre mennesker gengældelse i deres ældre år for deres indsats over for børnene. Flertallet af de norske respondenter foretrak offentlige omsorgstjenester frem for familieomsorg såfremt de skulle få behov for hjælp, og præferencen steg med alderen. I Spanien foretrak man familieomsorg. Daatland argumenterer for at forskellene i prioriteringerne delvis kan skyldes at moderniseringen (økonomisk og statslig) er kommet længere i Norden end i Spanien.

Daatland har forsket en del i den norske og den nordiske ældreomsorg, samt i ældreomsorg i andre lande. Han konkluderer:

Ældreomsorgen er bedre end sit rygte, men elendighedsbilledet har stor tiltrækning. I realiteten ligger Norge godt sammenlignet med de fleste andre lande selv om der fortsat er store mangler (egen oversættelse fra det norske).

I en kommentar til Jeppe Agger Nielsen og Jørgen Goul Andersens analyse af den danske hjemmehjælp, omtaler han "det

danske paradoks": der er ikke et andet land i verden der anvender så mange ressourcer på hjemmehjælp som også (som eneste land i verden) er gratis for næsten alle. Alligevel er danskerne utilfredse med tilbuddet, og utilfredsheden er større end i andre lande med dårligere tilbud. Daatland har selv udgivet en bog i 1997 som sammenligner ældreomsorgen i Norden. Bogen blev omtalt i både danske, svenske og norske aviser, men i Danmark, som fik god karakter for sin ældreomsorg, kaldte man bogen et makværk. Denne iagttagelse rejser flere relevante problemstillinger om vores forhold til velfærdsydelser og den diskurs som findes omkring disse, og den burde ikke fejes af bordet.

I *Aldring som provokation* kalder forfatteren aldrig for en provokation, en provokation for vores moderne og post moderne samfund med dens understregning af ungdom og ungdommelighed. Jeg vil mene at hans formidling er en provokation, en provokation til os alle sammen om at forsøge at få mere styr på hvordan vi kommer igennem med vores formidling. Daatland har gjort det "my way" ved at oprette eget tidsskrift og har derved været i stand til at styre sin formidling. Og han blev ved med at gøre det, ja i et kvart århundrede. Noget enestående.

Bogen er en samling af godbidder for folk som har lyst til at få en smagsprøve på området aldrig. Men det er også en udfordring for os om at finde nye veje til at fortælle andre om de relevante resultater vi har fået ved vores forskning.

Myra Lewinter
Sociologisk Institut
Københavns Universitet